

О. В. Іванова,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ І СПОСОБИ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ

Обґрунтовано поняття «еквівалентності» у перекладацькій теорії; співвіднесено дослідження науковців щодо даного питання; подано класифікацію типів еквівалентності; описано способи досягнення еквівалентності.

Ключові слова: еквівалентність, переклад, мовна система, принцип системності, інтерлекси, ідіолекси.

Обосновано понятие «эквивалентности» в переводческой теории, соотнесено исследование ученых касательно этого вопроса; представлено классификацию типов эквивалентности; описано способы передачи эквивалентности.

Ключевые слова: эквивалентность, перевод, языковая система, принцип системности, интерлексы, идиолексы.

The notion «equivalence» is substantiated in translation theory; researches of the scientists on the subject are correlated; the classification of the types of equivalence is presented; the ways of equivalence transformation are described.

Key words: equivalence, translation, language system, systematic principle.

Розуміння закономірностей людського спілкування має вагоме значення для сучасності, тому що комунікативні процеси становлять важливу сторону життєдіяльності людства. Специфіка перекладу як особливого виду діяльності полягає у повній відповідній заміні тексту оригіналу текстом перекладу. Але у зв'язку з невідповідністю окремих елементів змісту в мовах оригіналу й перекладу, відмінності у граматичних будовах мов, стилістичними особливостями, повна відповідність неможлива. Тому для позначення характеру й взаємовідношення між вихідним текстом і отриманим текстом вживається термін «еквівалентність». Із поняттям еквівалентності неминуче зіштовхується кожен лінгвіст, який займається будь-якими видами зіставлень: чи то внутрішньомовними, чи то міжмовними. Категорію еквівалентності можна вважати центральною й універсальною при дослідженні різного роду взаємовідношень мовних одиниць на системному рівні, так як основна мета аналізу мови (мов) – установлення складу і функцій його елементів за інтегральними й диференціальними ознаками.

Питанню еквівалентності присвячено праці таких відомих зарубіжних учених, як Ю. Найда, М. Бейкер, С. Гелверсон, Дж. Касагранде, Дж. Кетворд, А. Нойберт та багатьох вітчизняних дослідників, серед яких В. Виноградов, Н. Гарбовський, Р. Зорівчак, В. Комісаров, Л. Латишев та інші.

Але, незважаючи на детальні дослідження явища перекладацької еквівалентності, воно залишається одним із найбільш дискусійних і суперечливих у теорії перекладу.

Мета статті – дослідити й узагальнити питання еквівалентності, визначити типи та способи її досягнення у перекладі.

Основним змістом перекладної лексикографії є опис мовних одиниць однієї мови за допомогою іншої (інших). Перекладна лексикографія призначена встановити еквівалентні відношення між елементами різних мов.

З філософської точки зору еквівалентність будь-яких об'єктів означає їх рівність у певному відношенні. Однак принципової рівності об'єктів у всіх відношеннях не буває. Це підкреслює діалектичну відносність еквівалентності: усіякий об'єкт дійсності унікальний, індивідуальний.

Те, що будь-яка еквівалентність завжди відносна і що завдання дослідника у пошуку якомога більшої кількості відмінних рис, кожна з яких у певній ситуації (чи то переклад, чи оволодіння мовою, чи просто спілкування нерідною мовою) може ускладнити комунікацію й призвести до інтерференції, нагадує принцип системності.

Принцип системності визначається як один з основних для контрактивного дослідження зіставних мов, передбачає перш за все ієрархічну впорядкованість вибору параметрів зіставлення, що, в свою чергу, диктують ієрархічною природою семантичної структури основних одиниць зіставлення: семами, лексеми чи лексико-семантичними групами. Принцип системності, окрім того, що спонукає до повноти й цілісності зіставлення мовних фактів, ще й указує шляхи найбільш оптимального пошуку значеннєвих відмінностей на однопорядкових системоутворюючих мовних рівнях.

Принцип системності дослідження дає нам змогу виходити з положення, що будь-яка мовна одиниця може бути перекладена іншою мовою. «Еквівалентність – це вісь, на якій проходить уся діяльність перекладача... Під еквівалентністю ми розуміємо відношення між індивідуальним значенням означуваного слова і його відповідниками» [8, с. 2717].

Деякі дослідники, наприклад М. Брандес і В. Провоторов, надаючи визначення перекладу, фактично заміняють еквівалентність тотожністю, стверджуючи, що переклад має повністю зберігати зміст оригіналу [2, с. 117].

Другий підхід у вирішенні проблеми перекладацької еквівалентності, представником якого можна вважати В. Комісарова, полягає в спробі знайти у змісті оригіналу певну інваріантну частину, збереження якої є необхідним і достатнім для досягнення еквівалентності перекладу. Іншими словами, якщо переклад може виконати одну й ту ж функцію або описує ту ж саму реальність, то він є еквівалентним [5, с. 74].

Третій підхід до визначення перекладацької еквівалентності можна назвати емпіричним. Л. Латишев вбачає його сутність у тому, щоб не намагатися вирішувати, в чому повинна полягати спільність перекладу й оригіналу, а зіставити велику кількість реально виконаних перекладів із їх оригіналами й подивитися, на чому ґрунтується їх еквівалентність [6, с. 21].

Глибинною основою еквівалентності можна уважати схожість і різницю мовних систем.

Під еквівалентністю розуміють щось рівноцінне, рівнозначне чому-небудь. Певно, ця менша семантична категоричність слова «еквівалентність» і зробила його кращим у сучасному перекладознавстві.

В. Комісаров визначає еквівалентність як «сміслову спільність прирівнюваних один до одного одиниць мови й мовлення» [4, с. 58].

У теорії перекладу еквівалентність – це збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Доцільно особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта та яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу [1]. Таке трактування еквівалентності відбиває повноту і багаторівність цього поняття, пов'язаного з семантичними, структурними, функціональними, комунікативними, прагматичними, жанровими та іншими характеристиками. Причому всі зазначені в дефініції параметри повинні зберігатися в перекладі, але ступінь їхньої реалізації буде різний залежно від тексту, умов і способу перекладу.

Еквівалентність перекладу оригіналу завжди поняття відносне. І рівень відносності може бути дуже різним. Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності перекладача, від особливостей мов і культур, що зіставляються, епохи створення оригіналу і перекладу, способу перекладу, характеру перекладних текстів тощо.

Головне в будь-якому перекладі – це передача змістової інформації тексту. Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу й перекладу дуже значна.

Розрізняють потенційно досяжну еквівалентність, під якою розуміється максимальна спільність змісту двох різномовних текстів, що допускається через різницю мов, на яких створені ці тексти, і перекладацьку еквівалентність – реальну змістову близькість текстів оригіналу і перекладу, що досягається перекладачем у процесі перекладу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі, але в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу різного ступеню й різними способами наближується до максимального [7, с. 24].

Різниця в системах вихідної мови і перекладацької мови й особливостей створення текстів кожною з цих мов різною мірою можуть обмежувати можливість повного збереження в перекладі змісту оригіналу. Тому перекладацька еквівалентність може ґрунтуватися на збереженні (і відповідно втраті) різних елементів змісту, що містяться в оригіналі. У залежності від того, яка частина змісту передається при перекладі для забезпечення його еквівалентності, розрізняються різні рівні (типи) еквівалентності. На будь-якому рівні еквівалентності переклад може забезпечувати міжмовну комунікацію.

При перекладі слід добиратися до неперекладного; лише у такому випадку можна пізнати по-справжньому чужий народ, чужу культуру. Це підтверджує важливість національно-культурної специфіки мовних одиниць, її величезну значимість у перекладацькій діяльності. Перекладач у цьому контексті є посередником не лише між мовами, а й культурами.

Якщо виходити із трьох відомих у логіці й філософії можливих варіантів еквівалентних відношень – повної, часткової й нульової еквівалентності, – то, відповідно, з лінгвістичної точки зору також можливі три типи еквівалентності мовних одиниць у зіставляваних мовах:

- а) повна еквівалентність;
- б) часткова еквівалентність;
- в) хибна еквівалентність (безеквівалентність).

Три типи еквівалентності й факти впливу національно-культурної специфіки мовних одиниць на особливості перекладу можна проілюструвати на такому лінгвокультурному феномені, як лексичні паралелі – лексема двох і більше синхронічно порівнюваних мов, що співпадають у плані вираження і схожих / несхожих у плані змісту.

Якщо лексеми порівнюваних мов при схожості зовнішніх форм семантично повністю співпадають, то такі лексичні паралелі називаються повними (повна еквівалентність).

Наприклад, укр. *веранда* «накритий балкон, тераса навколо будинку чи вздовж однієї із стін» = англ. *Veranda* = фр. *Veranda* = ісп. *Veranda*.

У випадку співпадання одних і неспівпадання інших значень семантичних структур зовні схожих лексем мова йде про неповні лексичні паралелі (часткова еквівалентність).

Напр., укр. *букет* та ісп. *buque* інтернаціональні в значенні «сукупність ароматичних і смакових властивостей якоїсь рідини», а в значенні «квіти, гарно підібрані і складені в пучок» не співпадають; іспанською це *ramo*.

Значення неповних лексичних паралелей, що співпадають, називають **інтерлексами** – інтернаціональні лексико-семантичні варіанти лексем [3, с. 102]. З поміж них слід розрізняти інтерлекси:

- із різними змістовими відтінками, зазвичай із розширенням-звуженням значень лексико-семантичних відтінків; наприклад, франц. *autobus* – це автобус, що використовується лише у межах міста; міжміський автобус називається (*auto*)*car*;

- із різною стилістичною забарвленістю; наприклад, укр. *метро* використовується для номінації метрополітену, в іспанській мові слово *metro* вживається лише в розмовній мові.

Подібні лексико-семантичні варіанти ми відносимо до інтерлексів, тому що вони, підкреслюючи змістове і стилістичне значення й своєрідність, не заважають ототожненню лексем і лексико-семантичних відтінків лексем зіставних мов.

Специфічні лексико-семантичні варіанти, що відображають національно-культурну своєрідність лексем, називаються ідіолексами.

Ідіолекси розрізняються з точки зору їх походження. Як правило, на першому етапі запозичення інтерлексами стає лише частина (зазвичай одне) значень якої-небудь лексеми. Усі інші лексико-семантичні відтінки в семантичній структурі лексеми мови – джерела запозичення є ідіолексами. У процесі функціонування інтерлексами в мові, що запозичила, з'являються нові, набуті ідіолекси. Лексичні паралелі укр. *матерія*, англ. *matter*, ісп. *matéria*, фр. *matiere* об'єднуються двома інтерлексами «об'єктивна реальність, що існує поза і незалежно від людської свідомості...» і «речовина, з якої складаються фізичні тіла», але в українській і російській мовах у семантичній структурі даної лексеми розвинулася набута ідіолекса «тканина».

Таким чином, можна сказати, що семантична структура неповних лексичних паралелей включає інтерлекси й ідіолекси. Звідси висновок: семантична структура повних лексичних паралелей складається з інтерлексів – подібних лексико-семантичних варіантів.

Окрім того, варто зазначити, що інтернаціональним вважається слово, у семантичній структурі якого є принаймні одна інтерлекса порівняно з лексичними паралелями інших мов. Тому, і повні, й неповні лексичні паралелі ми відносимо до інтернаціональної лексики.

Різні за значеннями лексичні паралелі називаються хибними (хибна еквівалентність).

Наприклад, хибними паралелями є англ. *repetition*: «1. Повторення; 2. Уривок із тексту, який треба вивчити напам'ять» і укр. *репетиція*: «1. Попереднє виконання драматичного, музичного і т. д. твору при підготовці до виступу; 2. *перен.* підготовка чого-небудь». Англ. *also* (також) – нім. *also* (отже); англ. *gift* (подарунок, дар) – нім. *gift* (отрута); ісп. *romo* (флакони) – рум. *rom* (дерево) та інші.

Хибні паралелі можуть бути:

1. Етимологічно пов'язані, що базуються на загальних етимонах. Так, із латинської мови запозичені як укр. *професор* «учене звання викладача, так й ісп. *professor* «викладач».

2. Етимологічно не пов'язані – базуються на випадкових співпаданнях зовнішніх форм і висхідних до прототипів різноманітних мов. Наприклад, рос. *салат* «1. Трав'яниста городня рослина...; 2. Холодне блюдо» (з італійської) і франц. *salat* «мусульманська молитва, що читається п'ять разів на день» (із арабського) [3, с. 102].

Для перекладача важливе володіння усім лексичним матеріалом мови, всім набором фонових знань, і кількість цих фонових знань тим більша, чим більше розходження між культурами.

Таким чином, із метою досягнення еквівалентності перекладу, тобто збереження прагматичного потенціалу оригіналу при перекладі використовуються певні перекладацькі прийоми.

Сфера діяльності перекладача – це своєрідне неподільне ціле: мова – культура – людина; використовуючи мову як засіб комунікації, перекладач покликаний здійснювати комунікацію між окремими людьми на основі знань і розуміння мов і культур. Без знання культурного середовища ніяка комунікація неможлива взагалі.

Література:

1. Балахтар В. В. Адекватність та еквівалентність перекладу / В. В. Балахтар, К. С. Балахтар. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
2. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста: Учеб. пособие. – 3-е изд., стереотип / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М. : НВИ – Тезаурус, 2001. – 224 с.
3. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка: учеб. пособие / В. В. Дубичинский. – М. : Наука: Флинта, 2008. – 432 с.
4. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : ЛКИ, 2007. – 176 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы её достижения / Л. К. Латышев. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
7. Паршин А. Н. Теория и практика перевода / А. Н. Паршин. – М. : Русский язык, 2000. – 161 с.
8. Kromann H.-P., Riiber T., Rosbach P. Principles of Bilingual Lexicography / H.-P. Kromann, T. Riiber, P. Rosbach // W. D. D. – 1991. – V. 3. – P. 2711–2728.